

A KISEBBSÉGI SZERZŐDÉSEK LÉTREJÖTTE

A KISEBBSÉGI jogok védelmét biztosító nemzetközi szerződések létrejöttének részletei mindeddig ismeretlenek voltak. Bár többen is megkísérelték kikutatni azokat az erőket, amelyeknek összetevőjeként a párizsi Békekonferencia kidolgozta a kisebbségi szerződéseket, az eddigi kísérletek meglehetősen hézagos eredményt adtak. Nemcsak a diplomáciai intrikákra és kulisszamögötti tárgyalásokra nem sikerült világot vetniük, hanem a Békekonferencia illetékes bizottságának tárgyalásairól is nagyon kevés részlet vált ismeretessé. A bizottság jegyzőkönyve nem kerülvén a nyilvánosság elé, azok, akik a kérdést érintették, csak a sötétben tapogatózhattak.¹ E tapogatózások két — egyébként nagyértékű és forrásmunka jellegű — művön alapultak, Temperley és House ezredes mémoireszerű könyvein, de ezekben a kisebbségi szerződések bizottsági tárgyalása meglehetősen vázlatosan van ismertetve; a szerződések kidolgozásának és létrejöttének részleteit belőlük megismerni lehetetlen.² Pedig e részletek minket igen közelről kell hogy érdekeljenek. Nemcsak azért, mivel a magyar nemzettesttől leszakított három és félmillió magyarnak elemi jogait foglalják nemzetközi szerződésbe (azonkívül kb. egy milliónyi, a magyarsággal egészben véve baráti és kisebbségi politikájában is gyakran szövetkezett németiség jogait garantálják, valamint a rutén autonómia kereteit tartalmazzák), hanem élénk fényt vetnek egyrészt a hatalmasok, a „szövetséges és társult főhatalmak“ (ez esetben a „törvényhozó“) akaratára, másrészt a kis szövetségesek taktikájára, amely hol kétségbeesett ellenállásban, hol nyájas fogadkozásokban, lelkes ígéretésekben nyilvánult és az esetek nagy részében az anyagi igazságot állandóan figyelmen kívül hagyta; ha rajtakapták valamelyiküket azon, hogy addigi, meglévő nemzetközi kötelezettségét nem teljesítette kisebbségeivel szemben, annál önértesebben ígérette azt, hogy a jövőben teljesíteni fogja azokat szerződés nélkül is ...

A Nemzetek Szövetsége Egységokmánya szövegének kidolgozása során jelenik meg első ízben a Békekonferencia előtt a kisebbségi véde-

¹ Jacob Robinson: Das Minoritätenproblem und seine Literatur. Berlin u. Leipzig, 1928. 131—149. II. — Balog Artúr: A kisebbségek nemzetközi védelme. Berlin, 1928. 30—37. II. — Balogh Artúr: La protection Internat. des minorités. Paris, 1930. 39—45. II. — Búza László: A kisebbségek jogi helyzete. Budapest, 1930. 20—22. II. — André N. Mandelstam: La protection internat. des minorités. Paris, 1931. 7—17. U. — Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. Berlin, 1925. 215—220. II.

² H. W. V. Temperley: History of the Peace Conference of Paris. London, 1921. V. és VI. kötetek. — Col. House—Seymour: What really happened at Paris. Newyork, 1920. 204—231. U.

lem ügye. Wilson első párizsi tervezetének (1919 január 10) hatodik „supplementary agreement“-je így szól:

A Nemzetek Szövetsége követelni fogja, hogy az összes új államok, független és önálló állami létük elismerésének előfeltételeként kötelezzék magukat arra, hogy állami főhatalmuktól függő minden ethnikai és nemzeti kisebbségüknek azt a bánásmódot és biztonságot adják meg, amely lakosságuk ethnikai és nemzeti többségét megilleti.

Wilson második párizsi tervezete (1919 január 20) ezt a pontot szintén fölvette és benne úgy rendelkezett, hogy a N. Sz. Tanácsa követelje az összes új államoktól a kisebbségek védelmének Ígérését. Azonkívül Wilson harmadik tervezetében a 7. pótarrangement a vallásszabadságra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.

Az Egységokmánynak a Békekonferencia Népszövetségi Bizottsága elé terjesztett (1919 február 3) tervezete még tartalmaz (19. cikk) a vallásszabadságra vonatkozó rendelkezéseket, amelyeket (február 8) lord Robert Cecil kibővít a Nemzetek Szövetsége intervenciók jogának fölvetelével, de ezt Wilson (február 10) kihagyatja. Majd, a második olvasás folyamán, a szerkesztőbizottság az egész cikket kihagyandónak véli (a fajok egyenlőségére vonatkozó japán javaslatot hasonlóképpen elvetik). A N. Sz. Egységokmányából tehát a vallásszabadság védelmének elvét, amire Wilson az összes, tehát nemzeti és nyelvi kisebbségek egyenlő elbánásának gondolatát lecsökkentette, de ezt, a vallások szabad gyakorlatának védelmét, a N. Sz. összes tagállamaira ki akarta terjeszteni, végleg eliminálták. A kisebbségek (mégpedig: a faji, vallási és nyelvi kisebbségek) védelmét csakis az „új“ államok kötelezettségévé tették, természetesen most már nem a N. Sz. Egységokmánya által, hanem külön szerződésekkel.¹ E szerződések kidolgozását az „új államok bizottságára bízta.

Ezt a bizottságot (Committee of new States-Commission, des nouveaux Etats) a hármás főtanács (Clémenceau, Wilson, Lloyd George) 1919 május elsejei ülésében szervezte azzal a feladattal, hogy Lengyelország és a többi újonnan alakítandó állam nemzetközi kötelezettségeit tegye tanulmány tárgyává „beleértve a jogi és egyházi kötelezettségeket is“. Első ülését 1919 május 3-án tartotta, ezen a következők vettek részt: Berthelot (francia), David Hunter Miller (amerikai), Headlam-Morley (angol); titkár: Carr (angol). Utolsó ülését 1919 december 9-én tartotta. Japán delegátus a május 27-i üléstől kezdve vesz részt (Adacd), olasz tag (Castoldi) a június 21-i ülés óta.² Az is

¹David Hunter Miller: *The Drafting of the Covenant*. Newyork and London, 1928. 2 kötet. (különösen: II. kötet, 91. I). — W. Schücking—H. Wehberg: *Die Fassung des Völkerbundes*. II. kiadás. Berlin, 1924. — J. Fouques—Duparc: *La protection des minorités*. Paris, 1922. 177—197. II. — P. Munch: *Les origines et l'oeuvre de la S. d. N.* Copenhague, 1923. 2. kötet. — *Documents relatifs à la protection des minorités par la S. d. N.* Journal Officiel, Supplém. spédal no. 73 (Génév, 1929). 44—45. II. — J. Robinson: *id. m.* 149—150. II.

²Az államok képviselői elég sűrűn változnak a Bizottságban. íme a teljes névsor (az egyes delegációkon belül hol egymást váltogatják, hol együtt jelennek meg): Egyesült-Államok: Hunter-Miller, Manley O. Hudson, Prof. Coolidge, Norris, Dulles; Franciaország: Berthelot, Kämmerer, Céligny, Laroche; Japán Adatái, Kató; Olaszország: de Martino, Castoldi, Stranieri; Brit birodalom: Headlam-Morley, Nicolson, Carr, Leeper.

följegyzésre méltó, hogy Hunter Miller a május 23-i (12.) ülés óta már nem vesz részt a bizottság munkálataiban. Leginkább Manley O. Hudson jeles nemzetközi jogász, a Columbia-Egyetem mostani kitűnősége helyettesíti. M. O. Hudson talán módszeresebben gondolkodó fő, a lehetőségeket jobban tekintetbe veszi, de, sajnos, sokkal passzívabban is viselkedik, mint Hunter Miller; alig több már most, mint „observer“, ahogy később nevezik az amerikai delegátusokat. Talán okult elődje példáján, akinek szép és termékeny gondolatai sorra buktak a Bizottságban vagy legalább is teljesen Jeszelidítve' mennek tovább.

Még azt is előre kell bocsátanom, hogy a Bizottsághoz csak egy kisebbség tudott elég közel jutni s vele kapcsolatba jönni: a különböző zsidó szervezetek képviselői. Arról is volt szó, már a 2. ülésben, hogy meghallgatják a zsidóság delegátusait, ha szükségesnek mutatkozik, hogy a Bizottság tagjai az érdekelt felekkel vitassák meg az őket érdeklő pontokat. A zsidók szervezete (Comité des Délégations juives á la Conférence de la Paix) 1919 május 10-én memorandumot intéz a Békekonferenciához, amelyben már nemcsak a zsidó, hanem a többi kisebbségekről is szó van és magában foglalja a kisebbségi szerződések tervezetét. Ez a Comité a legnagyobb éberséggel követi mindvégig a Bizottság munkálatait és igyekszik, személyes összeköttetések révén, befolyásolni és irányítólag informálni a Bizottság nem egy tagját. Egy delegátusuk, Mr. Lucien Wolf (Anglo-Jewish Association), kér a Bizottság előadói jelentéséből egy példányt, hivatkozva arra, hogy Mr. Marshall, az amerikai zsidók kiküldöttje szintén megkapta. A Bizottság erre csodálkozásának adott kifejezést afölött, hogyan jutott a bizalmas „rapport“ az amerikai zsidók képviselőjének kezébe és Wolfnak megtagadta elküldését.¹ Tény azonban, hogy a zsidóságnak és különösen a párizsi Delegációjuknak nagy érdeme van akörül, hogy a kisebbségi jogvédelem gondolatával a főtanács megbarátkozott és utasította a Bizottságot a kisebbségi szerződések kidolgozására; a zsidó kisebbségi szakértők állandó információs munkája érveket és anyagot szolgáltatott azok kezébe, akik — Bratianu, Paderewski és Pasics szívós ellenállásával szemben — bizonyos mértékű kisebbségi védelmet föltétlen szükségességnek ítélték s e meggyőződésük mellett kitarottak. E jóhiszemű kisebbségbarátok ellenállását a lengyelek és románok hadakozásaival szemben erősítették a zsidóság jogainak kijátszása (1. Románia és a berlini szerződés) körül szerzett tapasztalatok.

A BIZOTTSÁG ELSŐ ÜLÉSÉBEN — amelyet Wilson házában tartottak május 3-án — bemutatják Sir Maurice Hankey (Lloyd George titkára) levelét, amelyben közli a Békekonferencia főtíkárával, hogy a főtanács elhatározta a következőt: Lengyelország² és más új

¹ A zsidók párizsi akciójára vonatkozólag I.: Nathan Feinberg: La question des minorités á la Conférence de la Paix et Faction juive. Paris, 1930. — Robinson: id. m. 143—149. II. — Baranyai, id. m. 216—220. II. — Balogh Artúr: A kisebbségek védelme, 30—32. U. — Hegedüs Nándor: A kisebbségi szerződések vajúdása és megszületése. Magyar kisebbség (Lúgos), 1931 jan. 16. szám.

² „Az új államok bizottsága“ munkálatait David Hunter Miller „My Diary at the Conference of Paris“ c. munkája XIII. kötete alapján ismertetem az alábbiak-

államok szerződést fognak kötni nemzetközi kötelezettségeikről, beleértve faji és vallási kisebbségeik védelmét; egyúttal röviden tájékoztatja a Bizottságot arról, hogy mi a főtanács ebbeli álláspontja. Sir Maurice Hankey leveléhez mellékelve volt Wilson két „paper“-je, amelyet a főtanács főbb vonalaiban elfogadott; azonkívül magának Hunter Millernek tervezete a lengyelországi kisebbségekre vonatkozólag.¹ Wilson protokolláris formába öntött néhány, általános érvényű elvet először a vallásszabadságra vonatkozólag: „... állam kötelezi magát és elvül elismeri, hogy nem tiltja vagy akadályozza bármilyen hit, vallás vagy hiedelem szabad gyakorlatát, amely nem ütközik a közrendbe vagy közmoralba és felségjogai alatt álló semilyen személyt nem enged zaklatni életében, szabadságában, boldogulásra való törekvésében amiatt, hogy valamely hithez, valláshoz vagy hiedelemhez tartozónak vallja magát“

Ebből a wilsoni elvből született meg aztán a minden kisebbségi szerződésben meglévő következő két cikk:

„... ország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást, nyilvánosan vagy otthonában, szabadon gyakoroljon, amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.“ — „Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok, méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen állampolgárra sem lehet hátrányos.“

Wilson második alapelve a következőképp hangzott:

„... állam kötelezi magát és elvül elismeri, hogy szuverénitása alá tartozó minden faji és nemzeti kisebbségnek ugyanazt a bánásmódot és biztonságot nyújtja, úgy jogilag, mint tényleg, amelyet népe faji és nemzeti többségének biztosít.“

Ez az igazi wilsoni módra, egész általánosságban megfogalmazott kijelentés már több gondot okozott a Bizottságnak, de a főelv végeredményben mégis bekerült a szerződésekbe, mégpedig a következőképpen:

“... ország kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.“

E rendelkezések alig állapítanak meg új jogokat, hiszen az élet és szabadság védelmére, valamint a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó jogok a legelembb emberi jogok közé tartoznak; a művelt államokban addig is mindenkit megillettek. Ezekkel a tulajdonképp fölösleges cikkekkel gyorsan végzett a Bizottság és áttérhetett a fogósabb problémákra.

Hunter Miller, House ezredeshez intézett levelében, azt javasolja, hogy kössenek Lengyelországgal önálló kisebbségi szerződést; azt hiszi,

ban. — E nagyértékű műnek a trianoni békeszerződésre, különösen a határookra vonatkozó anyagát először Czakó István ismertette meg a magyar közönséggel e folyóirat hasábjain: „Gyorsírói feljegyzések a trianoni béke létrejöttéről“ c. művében, 1930 márc. és ápr. számokban. — A kisebbségi bizottság munkálataira Czakó u. o. (márc., 304. 1.) röviden ráutal.

¹ Minden kisebbségi szerződés tartalmaz gazdaságpolitikai, konzuli, átmenetforgalmi s hasonló rendelkezéseket, amelyeket e Bizottság dolgozott ki; e kérdések nem tartozván cikkünk keretébe, az alábbi fejtegetések során non terjeszkedünk ki rájuk.

hogy hasonló szerződést kellene kötniök a főhatalmaknak Cseh-szlovákiával és Romániával is. Hunter Miller tervezete már magában foglalja a megkötött kisebbségi szerződések főbb pontjait (a vallás-szabadság elvén kívül, amely már a Wilson-féle „paper“ folytán elfogadtatott), úgymint: az élet és tulajdon védelmét; az állampolgársági viszonyok rendezését; bármely kisebbségi nyelvnek az üzleti forgalomban, iskolákban, sajtóban, nyilvános üléseken való szabad használatának jogát; különböztetést nem szabad tenni a lakosok között születés, faj, nemzetség, nyelv és vallás miatt; a kisebbségeknek részt kell biztosítani mindazokból az összegekből, amelyek a közvagyon terhére nevelési, vallási, közjótékonyági és társadalmi célokra kiadatnak, mégpedig a kisebbségeknek az egész lakossághoz viszonyuló arányszáma szerint (ez utóbbi pont nagyjában szintén benmaradt a kisebbségi szerződések végleges szövegében), de az,arányos’ felosztás helyett már csak ,méltányos’ részt kell biztosítani a kisebbségek javára.

De olyan gondolatokat is tartalmaz Hunter Miller tervezete, amelyeket a Bizottság sietett, már munkája kezdetén, eliminálni a szerződésekben, pedig azok—persze megfelelően végrehajtva— a kisebbségeknek politikai és kulturális életét az utódállamokban lehetővé tették volna és elejét vették volna sok igazságtalanságnak, elnyomásnak. Az egyik alapgondolat a következőképp hangzik: „(Lengyelország) elismeri a nemzeti kisebbségeket, mint önálló közjogi testületeket (distinct public corporations), amelyeknek egyenlő jogaik vannak iskoláik és vallásos, nevelési, közjótékonyági és társadalmi intézményeik megalapításához, fenntartásához és felügyeletéhez. Bármely személy bejelentheti kilépését ilyen nemzeti kisebbségből.” A ,kultúraautonómia’, amire itt az emelkedett gondolkozású Hunter Miller gondolt, nem került persze be a szerződésekbe, de hogy milyen termékeny eszme volt, mutatja az, hogy a velünk rokon észt nép már, szép sikerrel, megvalósította; a megszervezett európai nemzetkisebbségek évi genfi konferenciáin is sok és súlyos szó esett a kultúraautonómiáról. Egy egészségesebb Európában a kisebbségek kultúraautonómiája egyáltalán nem lenne utópia. Megvalósítása jóformán nagyobb érdeke a többségnek, mint a kisebbségnek: egy teljes kulturális autonómiát élvező sorskisebbség, (de csak ez és nem a határmenti kisebbség), hamarabb beletörődhet végleges kisebbségi sorsába, mint ma.

Hunter Miller másik gondolata az ,arányos’ kisebbségi képviselőlet kívánalma volt az állami és önkormányzati testületekben; a kisebbségeknek ezekben a testületekben kollektív szavazatot kíván biztosítani (cumulative voting); a választási területeken belül egységes kisebbségi alterületek kijelölését javasolja, amelyek — a választási geometria kizárásával — lehetőleg egyenlők legyenek. Persze ebből sem lett semmi, bár az amerikai delegátusok meg egyszer visszatérnek erre az eszmére.¹

¹ A május 9-i ülésben az amerikai delegáció újból javasolja, hogy Lengyelországban (és természetesen a többi államokban is) az arányos kisebbségi képviselőlet vezettessék be. A Bizottság nem fogadja ugyan el az amerikai javaslatot, de elhatározza, hogy jegyzékben fogják ajánlani Lengyelországnak, gondoskodjék választási törvényeiben oly megfelelő módozatokról, amelyek szerint a kisebbségek olyan részt fognak kapni az országos képviselőletben, amely számuk szerint őket megilleti.

A bizottság meg is kezdi munkáját: új tervezetet készít, amely nagyjában követi ugyan Hunter Millerét, de máris kihagyja az utóbb ismertett két kardinális pontot: a kisebbségek területi jogait (a kultúr-autonómiát) és az arányos kisebbségi képviselőket. Viszont megjelenik az ú. n. garanciális klauzula (ugyan még nem a Népszövetség javára): Lengyelország kötelezi magát arra, hogy az öt szövetséges nagyhatalom által szükségesnek tartott oly rendelkezéseket fogantasson, amelyek a lengyelországi kisebbségi közületek védelmét szolgálják. Azonkívül a bizottság elhatározta, hogy külön kisebbségi szerződések kidolgozását tartja szükségesnek; óhajtandónak tartja, hogy Románia és Görögország kisebbségi szerződéseivel is foglalkozhassék (addig t. i. csak az új államok: Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia szerződéseinek kidolgozásával volt megbízva), mindebbe beleegyezik a főtanács. Megindul tehát a kisebbségi szerződések típusának megszerkesztése (vagyis a Lengyelországgal kötendő); a tárgyalás folyamán mindinkább szelídülnek a Hunter Miller-féle gondolatok, de legalább pozitívabb formát is öntenek. Közbe-közbe valamely delegátus egy-egy érdekes, új gondolatot vet föl, pl. ezt: „Semmiféle közokiratot nem szabad érvénytelenné deklarálni amiatt, hogy más nyelven van szerkesztve, mint a lengyel nyelv“ — de ez, mint annyi más, eltűnik a bizottság süllyesztőjében.

Az elsőnek elkészült kisebbségi szerződés, a lengyel, a többieknek mintája volt; mint normára sokszor hivatkoznak reá mindkét oldalon. Paderewski lengyel miniszterelnök a békekonferencia 1919 május 31-i ülésében állást foglalt a szerződés ellen, Bratianuval együtt hevesen kifakadt azon igazságtalanság' ellen, amellyel reájuk olyan kötelezettségeket rónak, amelyeket a N. Sz.-nek nem minden tagja vállal magára. Wilson nagy beszédet mondott ekkor, amelyben kifejtette, hogy az Egyesült Államok nem fogadhatnak el olyan békeszerződéseket, amelyek nem hordják magukban az „állandó béke“ biztosítékait. „Semmi sem zavarja meg oly könnyen a világ békéjét, mint a kisebbségekkel való meg nem felelő bánásmód. Ha a nagyhatalmaknak kell ténylegesen garantálni a világbékét, méltánytalanság-e, hogy meg akarnak bizonyosodni arról, hogy a szükséges és helyes garanciák tényleg megadottak-e?“ Clémenceau 1919 június 24-én küldötte meg Paderewskinék, a főtanács nevében, a lengyel kisebbségi szerződés szövegét, levél kíséretében és ebben kifejti azokat az okokat, amelyek a nagyhatalmakat a kisebbségek védelmére készítették. Clémenceau levele a kisebbségi szerződések alapvető kommentárja, indokolása is fontos kijelentéseket tartalmaz céljukat, tartalmukat, egész jogrendjüket és külső alakjukat illetőleg. (Lengyelország a szerződést június 28-án írta alá.)

A LENGYEL SZERZŐDÉST alapul véve közben megkezdik a többi szerződések szövegeinek kidolgozását; így a május 20-i ülésben a csehszlovák szerződés előmunkálatait, fölolvastva Benes külügyminiszter memorandumát. Ebben Benes előrebocsátja, hogy a csehszlovák kormány célja az országból Svájc-hoz hasonló államot teremteni és azzal végzi, hogy „extremely liberal“ régime-t fognak berendezni.

amely nagyon fog hasonlítani a svájci állapotokhoz.¹ Pozitív ígéretei közül csak egyet emelek ki: „a helyi közigazgatás a lakosság többségének nyelvén fog intéztem.” Egyébként memorandumában folyton csak a németekről beszél (a német nyelv az ország második nyelve lesz; a bíróságok vegyesek lesznek stb.). Június 16-án már felküldi a Bizottság a szerződéstervezetet a főtanácshoz; a kísérőlevélben megállapítja, hogy a csehszlovákiai magyarok száma kb. 800.000 lesz; ezeknek és a németeknek helyzete hasonló lesz pl. a lengyelországi németek vagy rutének helyzetéhez, míg a csehországi németek szerepe egészen más: nekik domináló szerepük volt, „talán az egész Csehszlovákia léte attól függ, sikerül-e neki magához vonni a németeket, mint önkaratukból való állampolgárokat (willing citizens)”. Benes, a kísérőlevél szerint, a németeket a legnagyobb liberalitással fogja kezelni, ezért helyesebb, ha nem vesznek föl speciális rendelkezéseket a németekről („speciális rendelkezések” vannak pl. a lengyel szerződésben a zsidókról). A részletes tárgyalás folyamán a Bizottság külön is kimondja, hogy e szerződéseknek azon rendelkezése, amely szerint a kisebbségektől „jelentékeny arányban” lakott városokban és kerületekben a csehszlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az állampolgárok gyermekeiket saját nyelvükön tanítsák — nincs az elemi iskolákra szorítva. Ez a pont azt jelenti, hogy Csehszlovákiában az állam kisebbségi tanítási nyelveken nemcsak elemi, hanem közép- és főiskolákat is köteles felállítani, míg pl. Romániában vagy Jugoszláviában e kötelezettség csak az elemi iskolákra van szorítva. (Sajátságos aránytalanság, amelynek ismét csak a felületesség vagy a tájékozatlanság az oka, mással ugyan mivel lehetne magyarázni azt, hogy a Bizottság jobb bánásmódban óhajtott volna részesíteni a kb. 800.000-nyi felvidéki magyarságot, mint a kb. kétmilliónyi erdélyi és fél milliónyi délvidéki magyarságot? Ez t. i. a helyzet. Igaz, hogy a felvidéki magyarság ehhez az előnyhöz úgy jutott, hogy a csehszlovákiai németiséget az iskolakérdésben külön előnyhöz akarták juttatni, olyanhoz, amilyent más kisebbség általában nem élvez.) A tárgyalás minden nagyobb nehézség nélkül folyik le; a csehszlovák kormány apróbb módosításokat kér, egy részüket meg-

¹ A Békekonferencia elé a csehszlovák delegáció részéről terjesztett hírhedt III. sz. Memorandum hasonlóképpen azt ígéri, hogy az „új csehszlovák kormányrendszer hasonló lesz a svájcihoz” (le régime serait semblable á celui de la Suisse). — Mielőtt még e memorandum a nyilvánosság elé került volna (a német „Bohemia” 1920 októberében adta közre), Benes kijelentette a csehszlovák képviselőházban, hogy a „Békekonferencia különös köszönettel fogadta a csehszlovák kormány messze-menő biztosítékait a kisebbségekkel való liberális bánásmódra vonatkozólag”. Amidőn aztán, a memorandum megjelente után, a német képviselők meginterpellálták a csehszlovák külügyminisztert afelől, hogyan is állanak a kérdéses biztosítékok, hidegen azt válaszolta, hogy a kormányt csakis a kisebbségi szerződés szövege köti. — Masaryk elnök pedig 1922-es újévi üzenetében utalt arra, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása Csehszlovákiában a svájci példa nyomán történelemellenes lenne (v. ö. H. Hassinger: Die Tschechoslovakei. Leipzig, 1925. 327, 544., 597. II.). — Hogy a mai tényleges csehszlovákiai helyzet mennyire különbözik a kisebbségek jogai és élete szempontjából a svájci állapotoktól, azt mindenki (különösen a Magyar Szemle olvasói) jól ismeri, fölösleges lenne bővebben magyarázni. Legyen szabad utalnom Steier Lajos hatalmas munkájára is: Ungarns Vergewaltigung. Oberungarn unter tschechischer Herrschaft. Zürich—Leipzig—Wien, 1929, azonkívül Steiemek a Magyar Szemlében megjelent cikkeire.

adják, másokat elvetnek. Ez utóbbiak között érdekes a következő kis eset: a 3. cikk, mely az opciójogról szól, 3. bekezdése így hangzik:

„Azok a személyek, akik az opciójogot gyakorolták, az ezt követő 12 hónapon belül kötelesek abba az államba áttenni lakóhelyüket, amelynek állampolgárságát optáltak. Jogukban áll azonban megtartani azokat az ingatlanokat, amelyeket csehszlovák területen birtokolnak.“

E mondat után a csehszlovák delegáció, mintha előre megsejtette volna az optánsügyet, a következő szavakat kéri betoldani: „azzal a feltétellel, hogy ezek az ingatlanok ugyanolyan elbánás alá esnek, mint a csehszlovák állampolgárok tulajdonai“. A Bizottság kimondja, hogy az eredeti redakción nem változtat.

IDETARTOZIK a kárpátalji Ruthénia (az 1918-as terminológiánk szerint: Ruszka-Krajna) autonómiájának megállapítása és paragrafusokba szedése (I. a saint-germaini csehszlovák kisebbségi szerződés II. fejezetét). A rutén autonómiáról a Bizottság május 27-i ülésében van először szó, amikor jelzik, hogy a Békekonferencia (a külügyminiszterek tanácsa) elfogadta Benes tervezetét, de hozzátette, Lansing javaslatára, hogy „a rutén terület képviselőit, a kormányzót kivéve, lehetőleg a lakosság sorából kell választani“ (kb. így is került be a szerződés végleges szövegébe, mint a 12. cikk). A Békekonferencia „csehszlovák bizottságba is meghallgatta Benest, aki a következőkben fejtette ki kormánya álláspontját: „a csehszlovák kormány általános politikája, vezetőgondolata az, hogy a köztársaságban a fejlődés mindenben a federális szervezet felé haladjon, de túlkorai lenne már most kidolgozni tervezeteket a decentralizációra, mielőtt t. i. a különböző provinciákban meg nem érlelődik kifejezett nemzeti érzés és mielőtt el nem érik a kulturális és gazdasági fejlődés bizonyos fokát“.¹ Aztán a szokásos refrain következik a rutének elmaradottságáról, de a csehszlovák kormány mégis nyújt nekik „egy lehető leg-tágabb helyi autonómiát“ (a most generous local autonomy possible). A Bizottság elfogadja Benes tervét „a csehszlovák köztársaság és a rutének közötti későbbi viszony“ alapjául és átküldi az új államok bizottságához.

A Benes memorandumában foglalt dolgok általában megfelelnek a mostani szerződésnek, de van még benne több olyan „engedmény“, amely időközben elmaradt s amely erősen emlékeztet a Ruszka-Krajnát megszervező Károlyi-féle néptörvényre. Ezek például: a kormányzó a legfőbb hatóság nyelvi, iskolai és egyházi ügyekben és a belső közigazgatás ügyeiben. Egyéb ügyekben a csehszlovák köztársaság illetékes minisztere a legfelsőbb hatóság. A központi minisztériumokban rutén osztályokat kell szervezni. A rutén bíróságok a csehszlovák köztársaság igazságügyi szervezetének részei. A tisztviselőket a VII. fize-

¹ Szinte fölösleges bizonyítani azt, mennyire nem halad a csehszlovák köztársaságban a fejlődés a federális szervezet felé. Legyen szabad egyszerűen utalnom Steier Lajos monumentális munkájának (Die Vergewaltigung Ungarns. 1929) II. részére (537—870) és Steiernek a Magyar Szemlében megjelent cikkeire, különösen pedig a következőkre: „A szlovenszói helyzetről“, 1930 szeptember 101—107. II.; „Újabb elmélet a cseh-tót államegység biztosítására“, Magyar Szemle 1929 március 243—250.

tési osztályig a kormányzó nevezi ki, azonfelül a köztársaság elnöke a kormányzó és a csehszlovák kormány javaslatára. A csehszlovák kormányban lesz egy tárcanélküli rutén miniszter. Részletek a megyék szervezetéről stb. Két nap múlva (május 29) aztán a Bizottság elfogadja a rutén autonómiára vonatkozó tervezetet, amely jóformán azonos a végleges szöveggel; érdekes azonban, hogy ebben a szövegben még mindig a rutének „országáról“ van szó (the country of the R.), míg a végleges szöveg már csak rutén „területiről (the R. territory) szól. Az is érdekes, hogy a végleges szöveg ugyan nagyjában követi Benes szövegét, de helyel-közzel összevonja, mivel a cseh javaslat helyenként túlságosan és feleslegesen részletekbe menő (a részletek nyilvánvalóan félrevezető, szemkápráztató céllal tettek bele: „lássátok, mi mindent adunk mi!“).

Végül az sem érdektelen, hogy a csehek, a gyönyörű fogadkozásokat hirtelen elfelejtve, augusztus 12-én (valószínűleg számítva a Bizottság tagjainak feledékenységére, hiszen a nagy ígéretek valamikor májusban hangzottak el), egyszerre csak azt indítványozzák, hogy a „helyi közigazgatás“ (1. 11. cikk) helyett „községi adminisztráció“ (communal administration) szavakat tegyenek, mivel „a helyi közigazgatás fogalmának nincs elég jogi precíziója a ma érvényben levő 'csehszlovák' törvényes rendszerben“. (Ez a kifogás annál furcsább, mivel akkor még híre-hamva sem volt az egységes 'csehszlovák' közigazgatási jogrendszernek.) A Bizottság azonban elveti ezt az utolsó kísérletet a helyi autonómia megkerülésére.¹

MÍG CSEHSZLOVÁKIÁVAL aránylag elég simán végeztek,² Románia már több gondot okozott az Új Államok Bizottságának. Ez a 12. ülésből (május 24) levelet küld Bratianunak, kérve javaslatait. „A Bizottság tudomásul vette az erdélyi kormány' (értsd: a nagy-szebeni „Consiliul Dirigent“) nyilatkozatát, amelyet, értesülései szerint, a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint az erdélyi 'kormány' a magyar, 'czekler', német és más kisebbségeknek teljes autonómiát biztosít a helyi közigazgatást, nevelésügyeket és egyházi életet illetően, de a Bizottság munkáját nagyon elősegítené, ha hama-

¹ Itt jegyzem meg, hogy a mai Magyarországra rótt kisebbségi kötelezettségeket (Trianon, 54—59. cikkek) az augusztus 5. és 30-i ülésekben intézték el egész röviden. Megállapították, hogy a bolgár és osztrák békeszerződések megfelelő cikkeivel mutatis mutandis azonosak; mivel a magyarországi kisebbségekre vonatkozólag semminemű speciális kérdés nem merült föl, ennél fogva ugyanazt az eljárást kellett követni, mint amit Ausztriával vagy Bulgáriával szemben követtek.

² A Békekonferencia 1919 május 31-i plenáris ülése után a csehszlovák delegáció előtt nyilvánvaló volt, hogy nem kerülhetik ki a kisebbségi szerződés megkötését. Ezen az ülésen Kramár cseh miniszterelnök kifejtette ugyan, hogy Csehszlovákia „saját elhatározásából“ oly alkotmányt készít, amelyben a kisebbségek védelme biztosítva van és tiltakozik is a Békekonferencia eljárása ellen, mivel a kisebbségi védelmet belső ügynek tekinti, mégis, mint Osusky írja, „a cseh delegáció nézete az volt, hogy ha már nem juttathatta érvényre saját álláspontját, előnyösebb lesz számára a tanácskozásokon részt venni, mintsem hogy távollétében nélküle határozzanak. Míg tehát a SHS, román és lengyel delegációk elvileg visszatartották a kisebbségi védelemre vonatkozó tárgyalásokon való részvételüket, a csehszlovák és görög delegációk élénk részt vettek a Bizottság munkálataiban.“ (Wiener Morgenzeitung, 1922 február 5. 1. Baranyai: A kisebbségi jogok védelme. Berlin, 1925. 219. 1.)

roean hiteles információkat kaphatna a román kormány ebbeli álláspontjáról.“ Bratianu nem késik a válasszal: a május 27-i (13.) ülésben felolvasták válaszlevelét.

„Románia teljes egyenlőséget biztosított összes állampolgárainak minden faji vagy vallási különbség nélkül mind a vallási, mind a politikai jogok és szabadságok terén. A román kormány, Erdély, Besszarábia és Bukovina képviselőivel egyetértésben, elhatározta, hogy biztosítani fogja a kisebbségek jogait és szabadságát a közigazgatás tág decentralizációja által, azonkívül az 'idegen' (alien) lakosságnak szabad fejlődést biztosít nyelvi, nevelési és egyházi ügyekben. Románia elfogad minden olyan kötelezettséget, amit a Nemzetek Szövetsége tagállamai saját területükre vonatkozólag elfogadnak. De Románia semmi körülmények között nem tűrheti idegen államok intervencióját saját törvényei végrehajtása körül.“

Ezzel megkezdődik Bratianu küzdelme az antant-nagyhatalmakkal, amelyben — mint alább meglátjuk — csúfos vereséget fog szenvedni.

A Bizottság ugyanis nem tartja kielégítőnek a román miniszterelnök levelében foglaltakat és elhatározza, hogy a Romániát kötő klauzulát (hogy t. i. kisebbségvédelmi kötelezettségeket vállal) nyomban fölveszik az Ausztriával kötendő békeszerződésbe (fölvették aztán a Magyarországgal kötendő békeszerződésbe is).¹ Bratianu tiltakozik ellene s kifejti (május 31), hogy ha ilyen klauzulát tényleg belevesznek ebbe a békeszerződésbe, akkor nem fogja aláírni. De a Bizottságban — rá sem hederítve Bratianu fenyegetőzéseire — nyugodtan tovább folyik a román kisebbségi szerződés szövegének kidolgozása. A június 7-1 ülésben azon vitatkozik a Bizottság, legyenek-e külön rendelkezések a szerződésben a zsidókra vonatkozólag, úgy mint a lengyelországi kisebbségi szerződésben²; ugyanakkor a brit delegátus beterjeszti a székely és szász autonómiára vonatkozó szakaszt,³ körülbelül a mai, végleges szövegben. Vita nincs, a szakaszt (június 10-én) elfogadják: a Bizottság ezzel a rendelkezéssel nyugtatta meg amúgysem igen háborgó lelkiismeretét: a kb. egymilliónyi székelymagyarságot ezzel a tessék-lássék 'autonómiá'-val elintézték. A ruténeknek önkormányzat, tartománygyűlés, kormányzó jutott (legalább papíron), a székelyeknek alig több, mint semmi — igaz, hogy ez is csak papíron.

Ezen az ülésen a brit delegátus beterjeszti a preambulum első redakcióját, amelyet a Bizottság (június 10-i ülésében) el is fogad.

¹ Trianon (47. cikk): „Románia Magyarországgal szemben elismeri és megerősíti azt a kötelezettséget, hogy hozzájárult a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött szerződésbe oly rendelkezéseknek felvételéhez, amelyeket ezen Hatalmak szükségeseznek ítéltek abból a célból, hogy Romániában a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakók érdekei — védelemben részesüljenek.“ — E cikk értelméről l. br. Wlassics Gyula értékes és végleges megállapításait „A kisebbségi jogvédelem“ c. cikkében (Baranyai: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve, 1925.).

² A lengyel szerződés 10. és 11. cikke: *a*) a zsidó kisebbségi iskolákra vonatkozólag bizonyos hatáskörrel ruhazza fel a zsidó hitközségek által alakított autonóm bizottságokat; *b*) a szombat védelmére vonatkozó rendelkezések.

³ Végleges szöveg (11. cikk): „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek (communautés des Szeckler et des Saxons) a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.“

A véglegestől¹ abban különbözik, hogy még a következő „tekintettel“-ek is benne voltak:

„Tekintettel arra, hogy a berlini szerződés a román királyság függetlenségét csak bizonyos feltételek mellett ismerte el;

tekintettel arra, hogy a Szöv. és Társult Főhatalmak most kívánatosnak tartják föltétel nélkül a Román királyság függetlenségét, mind előbbi, mind mai területét illetően ..

A Bizottság, talán az előbbi határozat enyhítésére, beveszi a preambulumba, hogy „a Szöv. és Társ. főhatalmak elismerik, hogy Románia véglegesen föl van mentve a függetlensége elismeréséhez kötött feltételtől“ (berlini szerz. 44. cikk), de a négyes tanács (június 18) ezt szükségtelennek ítéli.

BARANYAI ZOLTÁN

(Folytatjuk)

¹ Ennek szövege: „Az Északamerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán, mint a Szövetséges és Társult Főhatalmak, egyrészt; és Románia másrészt; tekintettel arra, hogy ama szerződések értelmében, amelyeket a Szövetséges és Társult Főhatalmak aláírásukkal elláttak, a Román Királyság nagy területi gyarapodáshoz jutott, illetve fog jutni; tekintettel arra, hogy Románia saját akaratából a szabadság és az igazság határozott biztosítékait óhajtja megadni, mind a régi Román Királyság minden lakójának, mind pedig az újonnan hozzácsatolt területek lakóinak, és pedig fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül; közös megfontolás után megállapodtak abban, hogy jelen Szerződést megkötik.“